

SOUSTAVA FILOSOFIE

ZPŮSOBY TRIDENÍ

Než přistoupíme k třídění jednotlivých oborů filosofie, musíme připomenout dvě věci:

Za prvé, že v této věci není naprosté shody ani mezi zastánci týchž škol. Srovnáváme-li způsoby třídění v různých příručkách filosofie, vidíme, že se často liší nejen v názvosloví, nýbrž i v uspořádání a v určení rozsahu jednotlivých oborů.

Tak je třeba zajímavě sledovat, jak různé je vymezován pojem metafysiky. Někdy znamená metafysika totéž jako filosofie vůbec s jedinou výjimkou logiky; u jiného autora zahrnuje metafysika ontologii, kosmologii i přirozenou teologii, takže mimo ni zbývá jen ethika a logika, do níž se pak zahrnuje i kritika. Podle třetího autora zahrnuje metafysika ontologii a teologii, kdežto psychologie patří u něho do přírodní filosofie (jež tedy zahrnuje kosmologii a psychologii) a kritika do ontologie. Podle čtvrtého autora však kritika nepatří do ontologie, a metafysika v přesném smyslu je u něho totéž co ontologie čili nauka o bytí vůbec. Konečně je třeba připomenout pro úplnost, že ve starověkém vědosloví bývalo do pojmu filosofie zahrnováno každé vědecké poznání, s výjimkou tak zvaných umění, *artes*, to jest oborů praktického poznání, zaměřených k správnému tvoření nějakého díla. Filosofie pak zahrnovala jednak fysiku (přirodovědu) a matematiku, jednak metafysiku, logiku a ethiku.

Vidíme tedy už z této ukázky (do zmatku moderního názvosloví se ani nebudeme pouštět), že v této věci vládně jakási nerozhodnost a že týmiž slovy jsou u různých autorů nazývány různé věci. To musí mít každý na paměti při čtení filosofických děl.

Pro úvod do filosofie je v tom určitá nesnáze, protože úvod by se měl snažit podat takové dělení, které by vyhovovalo všem, a to není dobře možno.

Za druhé, i když nehledíme k různosti terminologické čili názvoslovné, zůstává různost dělitek, jež nevyplývá z neshody názorů, nýbrž z povahy předmětu. Rozmanitost a složitost skutečnosti umožňuje třdit též okruh předmětů podle různých zřetelů; a to platí i ve filosofii. To je třeba si uvědomit, aby nevznikal zmatek tím, že by se zaměňovaly nebo sdružovaly termíny dvou různých soustav třídění; a proto bude dobře napřed zjistit, jaké jsou hlavní možnosti třídění.

1. Začneme-li od dělitek vnějších, je možno dělit filosofii nejprve podle zřetele k učebnému postupu; v tomto smyslu rozeznáváme na prvním místě úvod do filosofie, v němž se podávají základní poučky o definici filosofie, o její metodě, o jejím zařazení v systému věd, o jejím dělení a o jejích základních problémech; dále systematickou filosofii, v níž se vykládá filosofická látka podle soustavy jednotlivých oborů,

a konečně dějiny filosofie, v nichž se filosofie vykládá podle dějinného zřetele.

2. Všímáme-li si jen dělitek vnitřních, vlastní soustavy filosofické látky, můžeme dále dělit filosofii podle toho, zdali je jejím cílem poznání samo o sobě nebo zdali je jejím cílem správné uspořádání jednání podle principů jednání; nebo, řečeno v termínech principů, zdali vychází z principů rozumu spekulativního nebo rozumu praktického, a podle toho rozeznáváme dvě velké základní skupiny: filosofii spekulativní nebo teoretickou a filosofii praktickou.

3. Anebo můžeme vzít za základ rozdíl mezi jsoucností, myšlením a jednáním; potom dostáváme tři obory, metafysiku, logiku a ethiku. •

4. Všechny tyto způsoby nám však vlastně neříkají nic bližšího o tom, jaká je vnitřní struktura předmětu filosofického studia, jaké jsou jeho složky a v jaké přirozené posloupnosti se řadí jednotlivá témata filosofického zkoumání. A přece právě toho je nám potřeby v úvodu do filosofie, protože správně rozvržené rozdělení oborů je dobrou pomůckou pro další orientaci. Proto se pokusíme roztrždit filosofické obory podle poznatků získaných v předešlé kapitole.

TRIDENÍ FILOSOFIE

Budeme při tom postupovat podobně, jako se postupuje v každé vědě: vyjdeme od nejobecnějšího aspektu filosofického předmětu a budeme přecházet k jeho složkám na základě postupného rozlišování podle jednotlivých stupňů obecnosti.

1. Nejobecnější princip, společná podstata veškeré skutečnosti vzaté úhrnně, je bytí v nejširším smyslu, bytí jako takové, nebo bytí vzaté „substantivně“, jak se to někdy vyjadřuje. Bytí už nelze zahrnout pod žádný jiný pojem, pod žádný jiný rod; mimo bytí už je možno jen nevlastně pojmut nebytí, jež ovšem lze myslet jen jako zápor bytí, jak už samo slovo dosvědčuje, takže i tam se vlastně vracíme k pojmu bytí. O nebytí ovšem nemůže být žádné poznání, žádná věda. O bytí obecně vzatém však může být věda — vždyť věda je právě o tom, co jest — a tuto vědu nazýváme *ontologií*, to jest vědou, která má za předmět bytí jako takové se všemi jeho podstatnými znaky a principy.

2. Nejbližší rozdíl, k němuž můžeme dospět od bytí jako takového, je rozdíl mezi bytím absolutním, prvotním, nestvořeným a mezi bytím odvozeným, druhotným či stvořeným. Bytí absolutní je poznatelné jen ze svých účinků; a obor filosofie, který na základě analogie bytí dochází k filosofickému poznání Boha, sluje *přirozená theologie* (na rozdíl od theologie nadpřirozené, která poznává Boha z nadpřirozeného zjevení Božího) nebo jinak nepřesněji *theodicea* (podle Leibnize).

3. Zůstává nám bytí stvořené; to můžeme opět

brát buď pod zorným úhlem jeho poznatelnosti nebo v jeho bytnosti. Obor filosofie, který se zabývá poznatelností věci, se nazývá *kritika*.

4. Stvoření bytí vzato samo v sobě, v svém ustrojení, je opět buď bytí myšlené (*ens rationis*) nebo bytí věcné, skutečné (*ens reale*), podle výrazu svatého Tomáše *ens extra mentem et extra causam*, to, co existuje mimo smysl, to jest věcné, a mimo příčinu, to jest samostatné a aktuálně, nikoli jen jako možnost účinku daná v nějaké věci jiné. Filosofie, která má za předmět bytí myšlené, se nazývá *logika* (nebo, v systémech dělení, kde se do logiky počítá i kritika, *logika formální*).

5. V řádu skutečnosti pak nalézáme základní rozdíl mezi podstatami pouze hmotnými a podstatami hmotně-duchovními, obdařenými rozumem a vůlí či rozumnou žádostí. Proto rozlišujeme vědu, jež se zabývá principy či prvními příčinami hmotného světa, jakož i principy celkového uspořádání hmotného světa, a vědu, jež se zabývá principy podstaty rozumné čili člověka. První vědu nazýváme *kosmologií*.

6. Věda o člověku se konečně může buď zabývat principy lidské přirozenosti vůbec, a tato věda sluje *psychologie*; nebo se může zabývat činností rozumné přirozenosti čili lidským jednáním v zaměření k poslednímu cíli v Bohu, a tento obor filosofie, jímž se filosofické studium vrací opět k svému východisku, nazýváme *etikou* čili *mravní filosofii* (přirozenou morálkou).

Tak se celý okruh filosofické tematiky uzavírá.

Poznámka. Jak vidět, nevyskytuje se v našem názvosloví nikde slovo *metafysika*. Tím se vyhneme aspoň nedorozumění, jež může vzejít z mnohoznačnosti tohoto termínu. Ale nic nebrání, abychom neoznačili termínem *metafysika* ontologii a theodiceu; ty dva obory náleží k sobě, předmět obou má cosi společného, protože, jak jsme viděli, Boha lze poznati přirozenými schopnostmi rozumu jen ze stvořeného bytí, a základem tohoto poznání je poznání vlastností bytí jako takového.

BLIŽŠÍ VYMEZENÍ JEDNOTLIVÝCH OBORŮ

1. Úkolem ontologie je nejprve vymezit povahu bytí, koordinovat různé významy tohoto termínu, pojednat o bytím možném a skutečném, o bytí a bytnosti (*transcendentalia*), o vlastnostech bytí (jednota, pravda, dobro, krása), a o tak zvaných kategoriích (jinak zvaných v tradiční filosofii *praedicamenta*) čili nejvyšších rodech bytí — to jest o podstatě a různých druzích případků či akcidentálií; konečně o bytí se zřetelem k činnosti, to jest o příčině a účinku.

2. *Přirozená theologie* čili *theodicea* dokazuje z věci pojatých jako účinek první příčiny nejprve existenci Boží, potom pojednává o bytnosti Boží a o Božích vlastnostech. Takové je běžné rozvržení tohoto oboru; patřilo by sem však vlastně též pojednání o principech podobnosti mezi světem a Bohem, o „stopách Božích ve stvoření“; nebo vůbec o zaměření veškeré skutečnosti k Bohu.

3. *Kritika* dokazuje možnost poznání a absurdnost tak zvaného naprostého skepticismu; dále

pojednává o principech, o něž se opírá jistota poznání, o způsobech poznání a o jeho hodnotě.

4. *Logika* zahrnuje jednak nauku o pojmu, soudu a úsudku, čili o formách myšlení, jak to nazývají někteří autoři, jednak nauku o principech vědeckého myšlení, to jest o tvoření a spojování pojmů k dosažení průkazného poznání.

Logika se tedy liší od psychologie i od kritiky. Od kritiky se liší tím, že kritika se zabývá objektivním základem poznatelnosti, kdežto logika pojednává o principech a pravidlech myšlení, o přirozené struktuře myšlení, mohli bychom říci, nebo o tom, co náleží k „myšlenosti“; to je hlavní námět logiky. Styčný bod je ovšem v tom, že ideje či pojmy, nebo, obecně řečeno, znaky věcí, s nimiž mysl pracuje, jsou odvozeny ze skutečnosti, že tedy jejich struktura je analogická struktuře věcí, lišíc se od ní jen tím, co odlišuje věc myšlenou od věci skutečné — což je ovšem právě vlastní předmět logiky. Psychologie se sice též zabývá myšlením, protože, pojednávajíc o schopnostech duševních, musí pojednávat též o rozumu; ale psychologie se zabývá jen procesem či postupem myšlení a jeho průvodními zjevy, nikoli vnitřní strukturou toho, co vzniká těmito pochody. Psychologie se zabývá *ideogenesí*, to jest vznikem idejí a jeho okolnostmi, logika se zabývá *ideognosí*, to jest zkoumáním povahy idejí nikoli se zřetelem k jejich vzniku, nýbrž se zřetelem k principům bytí ideového.

5. *Kosmologie* nebo *filosofie přírody* může bytí rozdělena na dvě části: první se zabývá principy a vlastnostmi hmotného bytí jako takového, jeho pohybem či změnami (vznikem a zánikem), druhá se zabývá celkovým uspořádáním jednotlivých částí hmotného vesmíru navzájem i vzhledem k celku.

6. *Psychologie* se zabývá existencí duchové podstaty, její bytností, vlastnostmi a činností, jejím vztahem k tělesnosti, poměrem mezi smysly a rozumem, citem a vůlí, a konečně povahou a vlastnostmi lidské osobnosti.

7. *Ethika* se zabývá nejprve principy a cíli mravního jednání, to jest jednání řízeného principy praktického rozumu k poslednímu cíli, Bohu, prostřednictvím cílů bližších či prostředních; základní otázkou tedy jest, jak musí bytí utvářeno lidské jednání, aby vyhovovalo svému cíli, aby dospělo k Bohu. To znamená prakticky, že hlavní ethickou naukou je nauka o ctnostech (ethika individuální). Mimo to pojednává ethika zvláště o principech mravního jednání v pospolitém životě (ethika sociální).

UZITA FILOSOFIE

Vedle filosofie ve vlastním smyslu nebo filosofie „čisté“ existuje rozsáhlý obor *filosofie užité* (aplikované), to jest vědy, která uplatňuje filosofické poznatky při tvorbě kulturních hodnot, která tedy nemá za předmět ani jsoucnost, ani vnitřní řád činnosti, nýbrž vytváření nových skutečností.

Již Aristoteles rozeznával vedle filosofie teoretické a praktické ještě třetí poietické, filosofii poietickou či tvorebnou, to jest zaměřenou k vytvá-

fení díla. Je to něco odlišného od filosofie praktické, protože ta si všímá subjektivního aspektu činnosti, shody činnosti s principy praktického rozumu, z nichž vychází, kdežto zde je předmětem shoda činnosti s principy objektivního díla, jež má být vytvořeno, ať už je to dílo hmotné nebo duchovní. A je to rozlišení velmi důležité, jak se ukázalo právě v nové době, jež přinesla neobyčejné rozmnožení forem kulturního života. Filosofie má blízký vztah právě k nejvyšším z těchto forem; jsou potřeby a úkoly, jež nemůže plnit žádná odborná věda sama o sobě, nýbrž jen za pomoci filosofie. A i věda sama potřebuje k řešení svých otázek filosofie — i když pozitivistická věda se to snaží popřít; čím větší je tedy rozmach vědy, tím více se musí i filosofie uplatňovat na poli kulturní tvorivosti.

Lze říci, že každému základnímu oboru čisté filosofie odpovídá jeden nebo více oborů filosofie užité nebo „filosofického umění“, jak bychom to mohli nazvat, jestliže definujeme v tradičním smyslu umění jakožto „správné uspořádání tvorby“, *recta ratio factibilium*. Pokusíme se je koordinovat; je však třeba připomenout, že existující obory užité filosofie zdaleka nevyčerpávají všechny možnosti. Jejich vznik a vývoj je určován kulturními potřebami určitých epoch; proto některé z nich jsou napolo zapomenuty, jiné jsou rozvinuty jen částečně; některé existují zatím jen v podobě nesouvislých nárysů; některé zase nejsou posud přesně odlišeny od pouhé techniky nebo odborné vědy vinou nedostatečného rozlišování vědy a filosofie v moderní době.

1. Ontologická nauka o dobru má svůj protějšek ve filosofii hodnot, to jest vědě, která se zabývá tvorbou hodnot a jejich uspořádáním podle soustavy mravních cílů. Je to obor velmi důležitý, protože správné pořadí hodnot je první podmínkou konečného zdaru při každém tvůrčím úsilí; nesprávné ponětí o stupnici hodnot vede vždycky nakonec ke kulturnímu zmatku.

2. Ontologická nauka o kráse má protějšek ve filosofické estetice nebo ve všeobecné estetice, jak se též říká, to jest filosofii krásného umění; je to nauka o základních principech díla, jehož účelem je manifestace krásy, s hlediska předmětného, nebo kontemplace krásy — s hlediska subjektu. Nenáleží sem ovšem pojednání o technických principech jednotlivých oborů krásného umění — o tom, jak je třeba zacházet s barvami, slovy nebo tóny a jaké jsou různé možnosti jejich kombinace k zamýšlenému účinku; tím se zabývá speciální estetika.

3. Přirozená theologie má v řádu užité filosofie důležitý doplněk především ve filosofii náboženství, to jest nauce o principech bohopocty. Neboť z poznání existence Boží, z poznání lidské bohupodobnosti i zaměření veškeré činnosti k poslednímu cíli vyplývá povinnost vzdávat Bohu poctu vnitřními i vnějšími úkony a uspořádati vůbec celý okrsek kulturní činnosti se zřetelem k theologickému smyslu lidského života. Obecná nauka o principech bohopocty je tedy založena nutně na filosofických principech.

Obyčejně bývá filosofie náboženství zahrnována do apologetiky jako její úvodní část; ale

ve skutečnosti náleží do oboru filosofických umění; vymyká se rámci definice apologetiky, která je „naukou o pohnutkách věrohodnosti a uvěřitelnosti (*scientia motivorum credibilitatis et credititatis*) Zjevení Kristem hlášeného a katolickou Církví předkládaného“. (Srv. Tanqueray, *Brevior Syn. Dogm.* 3.)

4. Kritika — po případě zčásti i logika — je základem vědosloví, to jest nauky, která se zabývá základními pravidly organizace vědeckého poznání. Kromě stanovení předmětu a metody vědy vůbec sem náleží důležité rozlišení mezi vědou filosofickou a vědou odbornou, filosofické odůvodnění empirické metody, stanovení zvláštních principů jednotlivých věd a konečně i organické třídění vědních oborů. Filosofický ráz této vědy vyplývá z faktu, že první principy vědy jsou principy filosofické; bez filosofických předpokladů je mnoho základních otázek neřešitelných. Zanedbání této pravdy uvedlo tak zvanou exaktní vědu nejednou do slepé uličky.

Někdy bývá v moderních příručkách označována názvem vědosloví logika s noetikou (což je moderní obdoba kritiky). Tak činí třeba Külpe ve svém Úvodu do filosofie. Není však důvodu, aby se logika a kritika slučovaly v jednu vědu; a přesný význam terminu vědosloví není „nauka o vědění“, nýbrž „nauka o vědě“, to jest o určitém organizovaném druhu vědění průkazného. Nauka o principech vědy tedy zahrnuje toliko část tematiky kritické a logické.

5. Co se týče logiky, odpovídá jí jedno důležité, ale dosud málo rozvinuté odvětví užité filosofie, totiž filosofie řeči — nauka o principech vyjadřování a sdílení myšlenky pomocí soustavy artikulovaných prvků zvukových. Ježto řeč je základním prostředkem dorozumivacím jak pro poměr mezi jednotlivci, tak pro život pospolitý, je zřejmo, jak důležité je znát její základní principy; a poněvadž možnosti výrazu je tu veliké množství, má i filosofie řeči bohatou tematiku. Do filosofie řeči náleží jako její část i rétorika v tradičním smyslu — nauka o různých způsobech, jimiž možno vyjadřovati myšlenku k zamýšlenému účinku.

6. Kosmologii odpovídá filosofie techniky, rovněž obor dosud téměř nerozvinutý — to jest nauka o principech, jimiž se má řídit aplikace vědy o hmotném součnu na hmotnou kulturu. Uvésti v soulad vymoženosti techniky s principy světa a života, ukázat, které možnosti je třeba vybrat jako nejlepší z premíry technických možností, jež se naskytají — to je nejvyšší úkol této nauky; a není třeba připomínat, jak je důležitý. Ze byl opomíjen, že technická výstavba civilizační se dala překotně a nahodile, bez zřetele k filosofickým principům techniky, je jednou z hlavních příčin mravního debaklu moderní techniky.

7. Hlavní obor užité filosofie v oblasti psychologické je rozhodně obecná pedagogika čili filosofie výchovy, nauka o principech uvědomělého utváření růstu lidské osobnosti nebo jinými slovy pěstění charakteru. Psychologie osobnosti zde má základní význam, nehledíc ovšem k tomu, že se zde musí uplatňovat i základní poznatky filosofické etiky.

Je to obor nadmíru důležitý, protože na správné výchově závisí v převážně míře přirozený zdar lidského života, soukromého i veřejného. A jak důležité je zakládat výchovu na správných filosofických principech, ukázaly právě moderní pokusy vybudovat výchovné soustavy jen na experimentální psychologii a psychofysiologii, orientované mechanisticky. Výsledky jsou přes všechno bohatství praktických poznatků i technických pomůcek v nich uplatněných pochybné.

Pedagogika ovšem musí užívat poznatků odborných věd — osobnostní typologie, experimentální psychologie i fysiologie — ale není založena jen na nich; jejich aplikace se naopak řídí principy filosofickými, jež jsou hlavními zásadami a směrnicemi pedagogiky, zatím co odborné poznatky jsou pouhými pomůckami.

8. Největší možnosti aplikace ovšem poskytuje etika; proto také sem může zařadit největší počet oborů užitě filosofie, a přece ještě zbývá mnoho možností nevyužitých. Prakticky může mít každý obor činnosti svou etiku; a těch oborů je přirozeně mnoho.

Jedním z nejvýznamnějších je beze sporu *politika*, to jest nauka o principech dobré správy občanské společnosti — nebo o principech vládařství, chcete-li. Jde v ní o aplikaci obecných principů sociální etiky na jednotlivé technické možnosti vlády — na různé formy vládního zřízení nebo vládního režimu; hlavním problémem je tu tedy otázka, v čem se musí všechny vládní formy shodovat a v čem je ponechána jejich tvůrcům a udržovatelům volnost rozhodování. Ale vedle toho je tu ještě několik jiných důležitých témat. Jedním z nich je výklad o principech jednotlivých složek občanské společnosti — společenství rodinného, pracovního, národního, kulturního — a o jejich vzájemném poměru; odtud někdy slyšíme mluvit o filosofii národa, filosofii kultury atd. Stejně sem ovšem náleží také výklad o principech společenství mezistátního čili o mezinárodních vztazích, jak se nepřesně říká.

9. Zvláštní místo v řadě užitě filosofie zaujímá *filosofie dějin* — obor, o němž je tolik různých názorů. Zvláštní místo zaujímá proto, že má co činit s látkou odlišnou od látky jiných věd. Dějiny — ve smyslu předmětném, jako souhrn událostí minulých na rozdíl od dějepisu — jsou zjev jedinečný; dějinné události se neopakují ani se neodehrávají podle pevných, přirozeně determinovaných schemat jako dějství přírodní, poněvadž je v nich hlavním přirozeným činitelem lidská vůle a lidské rozhodování. Proto už Aristoteles tvrdil, že o dějinách nemůže být žádná věda ve vlastním smyslu, to jest poznání obecné a nutné.

Také dnes se namnoze tvrdí, že historie není vědou. Nebudeme tu podrobně probírat tuto otázku; stačí říci, že není ovšem vědou ve smyslu vědy přírodní, ale rozhodně je vědou ve smyslu poznání z příčin; a také je poznáním průkazným, takže nakonec v nějakém smyslu přece musí být vědou. Ale bylo by možno také říci, že je naukou uměleckou, že je uměním, ovšem ne

v tom smyslu, jak se to často myslí, totiž že je prostě promítáním subjektivních názorů do historické látky, nýbrž ve smyslu tradičním — jako nauka, jež má za předmět něco nahodilého — jako vědecky založená rekonstrukce přesného a souvislého obrazu historického dějství.

Ale i bez zřetele k tomu lze říci, že existuje filosofie dějin, ať se to má s vědeckostí odborné historie jakkoli. Na tom nic nemění fakt, že v dějinném faktu se uplatňuje jako jedna složka svobodná vůle. Svoboda není cosi neurčitěho ani libovolného; na jedné straně je omezena obecnými zákony skutečnosti, jež nemůže překročit, na druhé straně jednati svobodně neznamená nic jiného než jednati z vlastního popudu podle přirozených (nebo nadpřirozených) mravních principů; jen takové jednání je něčím kladným, vede ke skutečným hodnotám v životě individuálním i veřejném. Jedná-li naproti tomu člověk proti mravním principům, vede to nutně dříve či později k rozkladu, k úpadku, k pohromě. To se ukazuje právě v dějinách, to jest ve skutečnosti pozorované pod úhlem časové posloupnosti; tam se to projevuje nejzřetelněji, protože působení mravních příčin se v životě veřejném projevuje často až po delší době, třeba po staletích, takže je můžeme poznávat jen v minulosti, nikoli v přítomnosti — nebo jen v přítomnosti pozorované jako účinek minulosti.

Existuje tedy rozhodně aspoň filosofie dějin ve smyslu *ethiky dějin*, to jest filosofie, jež sleduje uplatnění mravních principů v dějinách — jež si všímá, jak se různé historické společnosti chovaly k morálnímu zákonu, jak byla v tom kterém kulturním okruhu zachovávána přirozená stupnice hodnot, jak na sebe působily duchovní a hmotné hodnoty a podobně.

Není ovšem možná metafysika dějin, to jest nauka, která by vykládala skrytý, metafysický nebo transcendentní smysl dějin, plán Prozřetelnosti v dějinách, poněvadž z přirozených principů není možno poznat jednotlivé Boží úmysly; o něco takového by bylo možno se pokusit na nejvyšší na základě nadpřirozené teologie, pokud by k takovému výkladu byly dány nějaké principy ve Zjevení — jak se o něco takového pokusil svatý Augustin v díle *De civitate Dei*.

10. Pak je tu ještě množství možností, z nichž je realizováno příliš málo, aby bylo možno mluvit už o celé vědě nebo nauce nebo umění — jsou to nauky ponejvíce jen *in posse*. Bylo by možno mluvit o *ethice uměleckého tvoření i vědeckého badání*, o *ethice literatury*, o *ethice četby*, stejně jako o *ethice celého souhrnu forem běžného denního nebo „civilního“ života* — o nauce, která by učila, jak uvádět ekonomické a sociální změny lidského života v soulad s principy mravními — o jakési *mravní ekonomii*. Toto slibné pole je sice již částečně zpracováno, ale jen nesoustavně a nadto namnoze je to provedeno na pochybných základech. Je aspoň zvláštní, že těmto otázkám se věnovali s oblibou právě špatní filosofové a že většina moderních knih o „umění dobře žítí“ pojednává o špatné

Timotheus Vodička.